

Til fiktiv samtale om dannelse og kompetencer

LENE STORGAARD BROK, LEDER AF NATIONALT VIDENCENTER FOR LÆSNING

”Fiktive Samtaler” er et iscenesat møde mellem personer, hvor der foretages en efterrationaliseret og konstrueret samtale. En fiktiv samtale er en tænkt, konstrueret dialog mellem stemmer.

Jeg vil gerne invitere til en samtale om dannelse og kompetencer – nærmere bestemt litterær dannelse og litterære kompetencer, for der er megen debat om den sag for tiden. Min invitation gælder såvel nulevende som afdøde forfattere og samfundsdebattører, ligesom jeg inviterer dokumenter og politiske stemmer til at tage ordet. Derfor er det en fiktiv samtale, I vil møde i min salon. En genre, som andre tidligere har eksperimenteret med, og som har den fordel, at man som ordstyrer – og skribent – kan iscenesætte det fulde møde.

Jeg er derfor glad for, at et fornemt selskab har placeret sig i de tunge stole her i min salon. Til højre for mig sidder N.F.S. Grundtvig. Han levede godt nok i 1800-tallet, men han har meldt sig med en replik til debatten, fordi han altid har været optaget af menneskets udvikling, uddannelse og dannelse. Det samme gælder Georg Brandes, der gerne står ved stærke

synspunkter. Han tør forholde sig til litterær kvalitet og siger både forfattere, borgerskab og universitets smagsdommere ret imod. Kanonudvalget fra 1992 har også sat sig i stolene. De har i samlet flok udpeget den klassiske litteratur, der har potentiale til litterær dannelse, og som vi derfor læser i skolen. Og fra nyere tid er det ”en skikkelse” som ”DeSeCo”, der jo til daglig fremstår i format af et OECD-dokument, men som i dagens anledning tager form af en person. DeSeCo er et betydningsfuldt dokument om kompetencer, som uddannelsesansvarlige må forholde sig til.

Disse stemmer fra en historisk fortid blander sig med vores værdiforståelser og skolepolitiske strømninger i dag. Endelig er jeg glad for at have modtaget besøg af Marianne Stidsen, der er nylået doktor i litteratur – i 2015 – med afhandlingen *Den ny mimesis*. Hun har dugfriske holdninger til litteraturens betydning for mennesket, og det glæder jeg mig til at høre om.

Så nu vender jeg mig først mod Dem, Hr. Nicolaj Frederik Severin Grundtvig. Jeg ved, at De særligt interesserer Dem for, hvad dannelse er, og det vil jeg gerne høre om. Hvad betyder dannelse for Dem?

Grundtvig: (Hvisker noget om, at han har sagt det, han vil sige, tidligere, nemlig i: *Tale i Danske Samfund den 4. maj 1841*, og at han taler om Bondens stilling i samfundet i forhold til Professorens)

”...om han (Bonden red.) end hverken kunde synge eller vidste ret Beskeed med Danmark i forrige Tider, dog havde aabent Øre for Alt hvad man fortalde ham derom og kunde godt gjøre Sammenligning, ønskede at hans Børn maatte faae hvad Kundskab og Indsigt han fattedes, forsaavidt det lod sig forene med en virksom og fornøiet Bondestilling, see, da vilde vi ikke blot sige, han var en meget dannet Bonde, men at der var mere ægte Dannelse i hans Huus end i mangt et Pallads og kanske paa hele Studiegaarden, naar Forelæsningerne er bedst i Gang, thi ogsaa den Lærde er udannet, naar han ikke veed Rede til andet end sine Bøger og sit Professorskab.”

Lad mig forstå Dem ret: De mener altså, at dannelse ikke er forbeholdt den lærde på universitetet, men at en simpel bonde kan være lige så dannet som det menneske, der er ansat ved den samfundsinstitution, hvor man bedriver forskning på højeste videnskabelige niveau. Kan De komme nærmere ind på, hvad De mere konkret mener med dannelse?

”Saa veed jeg dog godt at Dannelsen sidder hverken i Betrækket paa Væggene eller i Sophæen, og skiøndt jeg f. Ex. ikke kan nægte, jeg ønskede Danske Samfund en lidt kiønnerne Stue at samles i end denne er, saa veed jeg dog paa mine Fingre det er falsk Dannelse at lægge Vægt paa saadanne Smaating; thi om det var i en Lade, vi samledes, saa, naar jeg blot kunde taale Trækken, vilde jeg netop sætte en Ære i at den kunde være Vuggen for en bedre Dannelse end al Verdens Skoler, Universiteter og Paladser, og det er vort Samfund visselig, naar det der kan fæste Rod at man først maae være dygtige, nyttige Mennesker før der kan være Spørgsmaal om ægte Dannelse og at da bestaaer den først og fornemmelig i, at vi kan udtrykke os rigtig og flydende om Alt hvad vi har oplevet, tænker og føler, og dernæst kan med Deeltagelse sætte os ind i andre menneskelige Stillinger end vor egen og i Alt hvad der angaaer vort Fæderneland og det Borgerlige Selskab hvortil vi hører, thi dette er en Dannelse.”

Så dannelse er altså evnen til indlevelse og indsig i andre menneskers måder at forstå verden

på. Det at kunne lytte til andre, forstå hvad de siger, og at man derudfra kan udtrykke sig i et sprog, om det man har oplevet, tænkt og følt. En form for perspektiv, man kan udvikle, lige meget om man er bonde eller universitetsprofessor. Dannelsen overskrider i Deres forståelse stand og klasse.

Men hvad mener De om dannelse Hr. Georg Brandes, og hvad mener De om litteraturens potentiale for dannelse, for den kommer hr. Grundtvig jo ikke så meget ind på?

At vi kan udtrykke os rigtig og flydende om Alt hvad vi har oplevet, tænker og føler, og dernæst kan med Deltagelse sætte os ind i andre menneskelige Stillinger end vor egen.

Georg Brandes: (Brandes citerer sig selv fra forelæsnngen den 3. november 1871: *Hovedstrømningen i det 19de Aarhundredes Litteratur*).

”Det vil vel neppe være vanskeligt at opnaae Enighed om, at den danske Litteratur ingensinde i dette Aarhundrede har befundet sig i en saadan Hendøen som i vore Dage. Den poetiske Production er saagodt som fuldstændigt standset, og intet Problem af almindelig human eller social Natur formaaer at vække nogen Interesse eller fremkalde anden Discussion end Dagspressens og Døgnlitteraturens. En stærk original Productivitet have vi ikke nogensinde besiddet, nu er en næsten fuldstændig Mangel paa Tilegnelse af fremmed Aandsliv traadt til, og den aandelige Døvhed har som Døvheden hos den Døvstumme medført Stumhed.

Det, at en Litteratur i vore Dage lever, viser sig i, at den sætter Problemer under Debat. Saaledes sætter f. Ex. George Sand Ægteskabet under Debat, Voltaire, Byron og Feuerbach Religionen, Proudhon Eiendommen, den yngre Alexander Dumas Forholdet mellem de to Kjøen og Emile Augier Samfundsforholdene. At en Litteratur Intet

sætter under Debat er det samme som, at den er ifærd med at tabe al Betydning. Det Folk, som frembringer den, kan da længe nok troe, at al Verdens Frelse vil komme fra det, det vil see sig skuffet i sin Forventning; det bliver ikke mere et saadant Folk, som styrer Udvikling og Fremskridt, end Fluen gjorde det, da den mente at drive Vognen frem, fordi den nu og da gav dens 4 Heste et ubetydeligt Stik.”

Hr. Brandes, som jeg hører Dem, peger De på litteraturens kvalitet i kraft af dens evne til at sætte problemer til debat, og jeg forstår, at De er kritisk overfor tidligere tiders litteratur, der ikke har gjort dette. Litteratur skal udfordre sine læsere, og derfor efterlyser De en samfunds- og problemorienteret litteratur, der kan få os til at diskutere ægteskab, religion, ejendom, køn og samfundsforhold.

Derfor bør vi nu vende os mod den litteratur, der læses i dag i skolen, og spørge til, hvilke tanker vi bør gøre os om kvaliteten af den litteratur, vore elever møder for at blive (ud)dannede. Uddannelser har vel også en dannelsesopgave, og så er det jo herligt, at der her i vores salon sidder det samlede kanonudvalg fra 1992. Til stede er lektor, dr.phil. Hans Hauge, inspektør Annie Brink-Koch, lektor cand.mag. Klaus P. Mortensen, lektor cand.mag. Alma Rasmussen, skoleinspektør Jens Raahauge, kritiker mag.art. Erik Skyum-Nielsen og fagkonsulent mag.art. Peter Olivarius. I har i jeres anbefalinger til Undervisningsministeriet peget på, hvad skønlitteratur og dannelse skal bidrage med i skolen, og hvad er det egentlig, I mener?

Kanonudvalget anno 1992 taler i kor: (De citerer sig selv fra udgivelsen *Dansk litteraturs kanon. Skønlitteratur i skolen*. Undervisningsministeriet, 1994, s. 14):

”Litteraturlæsning kan (...) blive en indøvelse i at forstå det som ikke umiddelbart er forståeligt: det som virker anderledes, fremmed, for ikke at sige uvedkommende eller ligefrem frastødende. I tilegnelsen af traditionen, ved arbejdet med de klassiske tekster, opstår der gradvis en erfaring med at overskride det tilvante og opdage en anden læsemåde og forståelsesform end

selvspejlingens. Denne vækst i evnen til at sætte sig ud over sin medbragte forståelsehorisont er uløseligt forbundet med det forhold at bevidstheden om det andet virker bevidstgørende tilbage på ens eget udgangspunkt, hvad der så igen yderligere skærper ens sans for det anderledes som anderledes. Forvaltet på denne måde bliver traditionen ikke en dødvægt, men et potentiale, og anvendt i den her beskrevne pædagogiske hensigt vil den ikke lukke sig om sig selv, men tværtimod lægge op til inddragelse af andre tekster end blot de danske og nordiske.

Som modsætning til den instrumentaliserende litteraturundervisning kunne man på denne baggrund skitsere én der ligner litteraturen selv derved, at den på tværs af kulturelle forskelle åbner et felt hvor der groft sagt kan tales om mennesket. Et område hvor eleverne får lejlighed til at møde tidligere tiders mennesker såvel i spejl som ved konfrontation, såvel med indlevelse som med saglig distance. Et sted hvor fremmedhed er tilladt, ja, hvor selve vilkåret hedder distance, men hvor der ikke af den grund er ubehageligt at færdes.”

I siger, at litteraturen åbner for, at vi kan komme til at tale om mennesket. Jeg forstår det sådan, at litteraturen skal ”ruske” sin læser, og som Brandes siger – få os til at forholde os til de problemer, der er i vort samfund.

Som modsætning til den instrumentaliserende litteraturundervisning kunne man på denne baggrund skitsere én der ligner litteraturen selv derved, at den på tværs af kulturelle forskelle åbner et felt hvor der groft sagt kan tales om mennesket.

Men når vi nu har valgt os en kanon for skolen, og en gruppe af forskere har udpeget disse kanoniske tekster som klassikere, der kan udfordre vores litterære dannelse, hvad er det så, der sker, når man nu i dag i stedet begynder at tale om at

udvikle litterære kompetencer? Er det ikke en instrumentalisering af den litterære dannelse, der finder sted, når man går over til at bruge andre begreber om det, litteraturlæsning skal føre til? Jeg fornemmer, at dansk litteraturundervisning er underlagt et vist pres udefra. Så nu vender jeg mig mod Dem, DeSeCo. De er et internationalt dokument, udformet på engelsk af OECD, og derfor vil jeg spørge Dem: Hvad betyder kompetencer, og hvad vil det sige at udvikle litterære kompetencer?

Reflectiveness involves not just the ability to apply routinely a formula or method for confronting a situation, but also the ability to deal with change, learn from experience, think, and act with a critical stance.

DeSeCo fra OECD: (Rømmer sig og siger, at man kan læse mere i dokumentet: *Definition and Selection of Competencies (DeSeCo)* – men i første omgang vil dette dokument gerne pege på følgende):

“(Our red.) project’s conceptual framework for key competencies classifies such competencies in three broad categories. First, individuals need to be able to use a wide range of tools for interacting effectively with the environment: both physical ones such as information technology and socio-cultural ones such as the use of language. They need to understand such tools well enough to adapt them for their own purposes – to use tools interactively. Second, in an increasingly interdependent world, individuals need to be able to engage with others, and since they will encounter people from a range of backgrounds, it is important that they are able to interact in heterogeneous groups. Third, individuals need to be able to take responsibility for managing their own lives, situate their lives in the broader social context and act autonomously.

These categories, each with a specific focus, are interrelated, and collectively form a basis for identifying and mapping key

competencies. The need for individuals to think and act reflectively is central to this framework of competencies. Reflectiveness involves not just the ability to apply routinely a formula or method for confronting a situation, but also the ability to deal with change, learn from experience, think, and act with a critical stance.”

Så DeSeCo, De mener, at vi skal udvikle kompetencer, fordi vi interesserer os for mennesket, og for at individet skal blive reflekterende. Men jeg synes, De taler lidt udenom. De taler jo om de generelle kompetencer alle skal have i dag for at klare sig i et moderne samfund. Men hvad med litteratur og litterær dannelse, hvad mener De om det?

“At the centre of the framework of key competencies is the ability of individuals to think for themselves as an expression of moral and intellectual maturity, and to take responsibility for their learning and for their actions.

An underlying part of this framework is reflective thought and action. Thinking reflectively demands relatively complex mental processes and requires the subject of a thought process to become its object. For example, having applied themselves to mastering a particular mental technique, reflectiveness allows individuals to then think about this technique, assimilate it, relate it to other aspects of their experiences, and to change or adapt it. Individuals who are reflective also follow up such thought processes with practice or action. Thus, reflectiveness implies the use of metacognitive skills (thinking about thinking), creative abilities and taking a critical stance. It is not just about how individuals think, but also about how they construct experience more generally, including their thoughts, feelings and social relations. This requires individuals to reach a level of social maturity that allows them to distance themselves from social pressures, take different perspectives, make independent judgments and take responsibility for their actions.”

Hmm, nu begynder det at dæmre for mig. Måske taler d’herrer og d’damer om noget af det samme,

men har forskellige perspektiver og forskelligt sprog for det. Siger De, DeSeCO, på en måde det samme som Grundtvig og Brandes? De taler om refleksiv tænkning. Er det ikke i familie med Grundtvigs idé om, at ægte dannelse består i, at vi kan udtrykke os rigtigt og flydende om alt, hvad vi har oplevet, tænker og føler og dernæst med deltagelse kan sætte os ind i andre menneskelige forhold end vore egne. Og ligner denne måde at formulere krav til mennesket på samtidig det, som Georg Brandes efterlyser ved litteraturen? Han søger en litteratur, der kan udfordre tanken og ud-danne os til at styre udvikling og fremskridt?

Vi taler altså her i salonen om både dannelse, kompetencer og litterær dannelse, og måske taler vi i virkeligheden om, hvordan litteraturen kan være løftestang for, at vi mennesker bliver reflekterende mennesker, der kan tage vare på eget liv?

Litteraturen er bedst, når den er en fri menneskeundersøgelse. Jo mere den graver sig ned i alle aspekter i det menneskelige, desto mere relevant er den også i et dannelses-perspektiv.

DeSeCo: (Citerer fra *The PISA-definition*):

“Reading literacy (is red.) the capacity to understand, use and reflect on written texts, in order to achieve one’s goals, develop one’s knowledge and potential, and participate in society.”

DeSeCo-dokumentet forholder sig ikke i nærværende citater til litterær dannelse. Dokumentet taler om ”reading literacy”, ”mathematical literacy” og ”scientific literacy”, og om at vi skal udvikle bestemte kompetencer, for at vi kan lære noget. Men sådan som jeg forstår Dem, DeSeCo, så betyder det, at man i skolen skal opøve mange forskellige kompetencer, og det kan man blandt andet gøre ved at læse og forstå mangeartede skrevne tekster – herunder også skønlitteratur.

Men hvad sker der, hvis vi ikke forholder os eksPLICIT til litterær dannelse? Er der ikke særlige

kvaliteter, som litteraturen tilbyder os mennesker? Og som ikke kan betegnes som kompetencer, der kan sidestilles med læsekompetence, regnekompetence, science-kompetence? Her må De Marianne Stidsen, doktor i litteratur, på banen. De har netop fået tildelt en doktorgrad i litteratur for afhandlingen: *Den ny mimesis*, 2015 og i indledningen til afhandlingen – på side 5 – står der:

”Vi litteraturforskere (...) har simpelthen (...) ikke været ferme nok til at give nogle kvalificerede bud på, hvordan den senmoderne litteratur og kunst indgår i vor tids store fortællinger (...), og hvad den kan sige os. Vi har ikke været ferme nok til at trække en streg i sandet og sige: Dette er betydningsfuldt, dette tilføjer erkendelsen af det senmoderne menneskeliv en vigtig facet. Se det! Læs det!”

”Svaret på denne tilstand er, som jeg ser det, at genvinde blikket for de historisk betingede fællesmenneskelige spørgsmål som litteraturen og kunsten til syvende og sidst handler om – også i dag. Hvilket bestemt ikke må forveksles med, at de kunstneriske bestræbelser så skal underlægges de mere kommercielle mediers rå markedsvilkår og ”sælge flere billetter”. Endsige at de skal spændes for et eller andet spejderagtigt opbyggeligt ideologisk projekt. I stedet handler det om at finde tilbage til resterne af den vilje til fælles idé samtale, som vel var et af de mest opløftende træk ved den borgerligt-humanistiske kultur, sådan som den rullede sig ud op gennem 1800-tallet og en del af 1900-tallet.”

Det lyder spændende fru Stidsen, vil De uddybe dette citat?

Marianne Stidsen: (Gentager hvad hun har udtalt til en journalist i Politiken den 20. december 2015 i artiklen: *Stidsen er en kulturradikal jeronimus*):

”Når jeg siger dannelse, taler jeg ikke om sådan en spejderagtig opbyggelighed. På dette punkt er jeg helt enig med modernisterne og avantgardisterne: Gud forbyde at litteraturen skulle spændes for et eller andet opbyggeligt projekt. Hvad enten det

er etisk eller politisk. Det er jeg meget modstander af. Litteraturen er bedst, når den er en fri menneskeundersøgelse. Jo mere den graver sig ned i alle aspekter i det menneskelige, desto mere relevant er den også i et dannelseperspektiv. Ikke fordi litteraturen skal indeholde fine og pæne ting, men fordi den giver et dybere indblik i os selv og kan løfte os civilisatorisk.”

Det kalder på nye spørgsmål Fru Stidsen: Hvad mener De med, at litteraturen kan løfte os civilisatorisk? Og at der ikke er tale om en spejderagtig opbyggelighed? Hvad er det, De efterlyser, at vi gør med litteraturen og litteraturlæsningen i dag?

Litteraturen giver os først og fremmest et sprogligt rum, som vi kan tale om det ”indre” og ”dybde” i. Om hvordan eksistens ”føles” og ”opleves” af den enkelte. Indeni.

Marianne Stidsen: (Citerer her fra selve doktorafhandlingen: *Den ny Mimesis* 2015 b.1, s. 23)

”Litteraturanalyse og litteraturlæsning er blevet en sport for specialister – og derved for den magtfulde klasse. De ikke-magtfulde ja, de læser fortsat lidenskabeligt efter indholdet (og eliten gør det måske i virkeligheden også i smug, når den et øjeblik skal slappe af fra at være elite og blot være ”mennesker”). Det vil sige: De læser bøger, hvorom litteraterne ikke på forhånd har sagt, at de handler om ingenting, og at de er blotte og bare sprogpil.”

”Denne udemokratiske fastholdelse af klasseforskelle, hvor litteraturen bliver til noget, der spreder i stedet for at samle, gør sig i øvrigt også gældende i uddannelsessystemet og på ungdomsniveau. For selvom børn og unge i dag stadig læser skønlitteratur i skolen og i gymnasiet også i et land som Danmark (...) så er der ikke mange, og slet ikke dem, der ikke i forvejen har forudsætninger for det, som bagefter frivilligt kaster sig ud i læsningen af kunstneriske fiktionstekster. Grunden kan meget vel være, at

disse mere eller mindre er blevet reduceret til – med Todorovs udtryk – ”eksercerplads for formel analyse”. Beskæftigelsen med litteraturens indholdsside, med dens prætektst, med det den handler om, med dens mimetisk-affektive dimension, med dens udsagn, om man vil, som dybest set er den dybeste grund til, at de fleste mennesker læser litteratur (...), er der ikke meget tilbage af. Og det betyder, at det er dem som i forvejen entrer uddannelsessystemet med kulturel kapital dvs. eliten, der kan finde behag i også frivilligt at kaste sig over en mere avanceret skønlitterær bog i deres fritid. De andre de har for længst vendt skønlitteraturen ryggen. Fordi man ikke har fortalt dem, at den ud over at sætte formen på spil også handler om noget, der vedrører dem.”

Mener De, at vi skal føre samtalen om litterær dannelse og litterære kompetencer derhen, hvor vi kan komme til at tale om indholdet i litteraturen og dermed komme til at tale om det, der vedkommer os som mennesker?

Marianne Stidsen: (Citerer fra doktorafhandlingen, *Den ny Mimesis* 2015 bind 2, side 481 og 484):

”Litteraturen giver os først og fremmest et sprogligt rum, som vi kan tale om det ”indre” og ”dybde” i. Om hvordan eksistens ”føles” og ”opleves” af den enkelte. Indeni. Dengang som nu. Den giver os sprog for det, som ellers bliver hjemløst i vores kultur.”

”(Min afhandling red.) har som sagt forsøgt at bidrage til en drejning af humaniora tilbage til dette moderne videnskabsområdes oprindelige kerneinteresse: mennesket.”

Og hermed slutter vi samtalen om dannelse og kompetencer. Der bliver stille i salonen. Vi må lige sunde os, for med Marianne Stidsens afslutningsreplik er der lagt op til en ny debat om måden, vi i dag kan tale om litterær dannelse på.

Grundtvig minder os om, at dannelse ikke er knyttet til sociale klasser, og Brandes bidrager med, at vi får blik for også at kræve af den litteratur, der skrives, at den faktisk har en kvalitet, som udfordrer vores tænkning og sætter nutidens problemer til debat. Kanonudvalget peger

på, at vi gennem litteraturen kan møde en andethed, som vi ellers aldrig vil erfare, og DeSeCo-dokumentet vælger at formulere det i kompetencer og fremsætte formuleringer, der peger på, hvad mennesket må gøre og forholde sig til for at blive et tænkende, reflekterende individ – i moderne tid. Det kan måske også forstås som dannelse? Marianne Stidsen trækker os derhen, hvor jeg personligt også gerne selv vil slutte salonsamtalen, nemlig hvorvidt vi kan komme til at tale om litteraturens indhold som et spejl for mennesket.

Så på den ene side har mine gæster måske talt forbi hinanden i denne samtale, fordi de lægger forskellige blikke på litteratur, dannelse og kompetencer. På den anden side har alle vel i bund og grund talt om det samme.

Referencer

Brandes, G. (1871). *Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur*, 3. november 1871. <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/georg-brandes-om-hovedstroemninger-i-1800-tallets-litteratur-1871/>

DeSeCo-dokumentet. <http://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/definitionandselectionof-competenciesdeseco.htm>

Grundtvig, N.F.S. (1841). *Om Dannelse* Tale i ”Danske Samfund” 4. maj 1841.

Idskov, C. J. (2015). *Stidsen er en kulturradikal jeronimus*. Politiken, 20. december 2015.

Stidsen, M. (2015). *Den ny mimesis*. Bind I og II. Upress.

Undervisningsministeriet (1994). *Dansk litteraturs kanon. Skønlitteraturen i skolen. Kvalitet i uddannelse og undervisning*.

